

О. О. Барліт,
кандидат педагогічних наук, доцент
(КЗ “ЗОІППО” ЗОР)
А. Ю. Барліт,
студент
(Запорізький національний університет)

ШКІЛЬНИЙ БУЛЛІНГ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Постановка проблеми. Повноцінний розвиток і реалізація індивідуальних здібностей дитини в школі можливі тільки за певних умов. Центральне місце серед них належить якості міжособистісного спілкування і психологічної безпеки в освітньому середовищі. У свою чергу, психологічна безпека освітнього середовища виражається в захищеності від насильства у взаєминах для всіх учасників навчально-виховного процесу. Але сучасний життєвий контекст не виключає явище насильства з процесів навчання і виховання. На жаль, школа не тільки відіграє важливу роль у житті дітей як середовище основної соціалізації, а й виступає місцем, де діти досить часто піддаються насильству.

Насильство в освітньому середовищі може носити як поодинокий, так і регулярний, тривалий характер і виявлятися у формі фізичного або психологічного насильства [1, с.35]. Найбільш точно відображає насильство тривалого характеру в освітньому середовищі “буллінг”. Буллінг – це фізичне або психологічне насильство, тривалого характеру, що йде від однієї людини (групи осіб) стосовно іншої (групи осіб).

Аналіз досліджень і публікацій. Центральне місце в розвитку теорії буллінгу зайняла праця Ольвеуса (Olweus) (1978). Розроблена цим автором модель буллінгу в освітньому середовищі послужила основою подальших досліджень цієї проблеми таких авторів, як Хезлер (Hazler, 1985); Бесага (Besag, 1989); Роланд (Roland, 1989); Сли (Slee, 1995); Апора (Arora, 1998); Квек (Kwak, 1999); Лейн (Lane, 1999); Лі (Lee, 1999); Пірбі (Rigby, 2000); Хелд (Heald, 2000); І. Кон (2006); Д. Кутузова (2007); О. Маланцева (2007); О. Глазман (2009); І. Ачітаєва (2010); А. Стрельбицький (2010); Є. Файнштейн (2010); В. Петросянс (2011).

Варто зазначити, що існує гостра потреба в подальшому вивченні проблеми буллінгу в освітньому середовищі.

Мета статті – проаналізувати проблему буллінга в навчальних закладах, довести необхідність забезпечення готовності фахівців системи освіти до розв’язання проблеми шкільного насилля.

Шкільний буллінг розглядається в сучасному світі як одна з найактуальніших соціально-педагогічних проблем. Результати аналізу шкільного буллінгу свідчать про недостатню поінформованість педагогів про його причини і форми. Існує потреба в психологічній та педагогічній теорії та практиці в подальшому вивченні форм і причин цього явища, психологічних характеристик учасників, форм і методів вирішення проблеми.

На виконання п.4.1 наказу Департаменту освіти і науки Запорізької

облдержадміністрації від 04.12.2013 №622/від “Про перевірку виконання рішення колегії управління освіти і науки облдержадміністрації від 26.12.2012 “Про стан превентивного виховання учнів у закладах освіти м. Запоріжжя” проведено дослідження щодо виявлення шкільного буллінгу в навчальних закладах Запоріжжя. Дослідження проводилось 11-13 грудня 2013 року в трьох загальноосвітніх навчальних закладах м. Запоріжжя, у яких кожному за допомогою спеціально розробленої анкети опитано 146 учнів, з них учнів 7-х класів (12-13 років) – 83 особи та учнів 3-х класів (8-9 років) – 63 особи. У кожній школі опитані учні одного класу відповідної вікової групи.

Хоча більшість питань анкети збігалися, вони були адаптовані відповідно до вікових особливостей дітей. Анкета для учнів 3 класу (8-9 років) містила 13 запитань за двома блоками. Перший блок повинен був з'ясувати наявність, види та поширення шкільного буллінгу серед учнів. Запитання другого блоку мали на меті з'ясувати, чи звертаються учні по допомогу до вчителя.

Анкета для учнів 7 класу (12-13 років) містила 19 запитань у двох блоках. Перший блок повинен був з'ясувати наявність, види та поширення шкільного буллінгу серед учнів. Запитання другого блоку мали на меті з'ясувати, чи звертаються учні по допомогу до дорослих (персоналу школи і батьків), чи була ефективною ця допомога. У відповіді на відкриті запитання учням пропонувалося висловити свою думку щодо того, що можна зробити в їхньому класі чи школі для покращення стосунків між учнями.

За результатами проведеного опитування учнів 3-х класів можна засвідчити наявність як фізичного, так і психологічного видів насилля в шкільному колективі учнів вікової групи 8-9 років, при цьому є діти, яких у класі ображають інші постійно, та вчителі не завжди звертають на такі стосунки увагу і діти не звертаються до них за допомогою.

За результатами проведеного опитування учнів 7-х класів можна засвідчити наявність як фізичного, так і психологічного видів буллінгу в шкільному колективі учнів вікової групи 12-13 років. Майже половина з опитаних (45%) визнали, що часто їхні однокласники проявляють насилля, агресію у своїх взаєминах, причому ображають та страждають як хлопці, так і дівчата; 9% визначають постійність насильства та 20% агресію, знущання з них у класі. Занепокоєння викликає 9% учнів, які не знають, з ким можуть це обговорити, а лише 4% зверталися до класного керівника чи вчителя, та жоден не звернувся до шкільного психолога. Навіть ті, хто звернувся за допомогою, визнають бездіяльність (4%), або після цього стало ще гірше (9%). Аналізуючи поведінку дітей після проявів до них насильства треба звернути увагу на те, що є такі, які шукають причини не відвідувати школу (5%), або не знають, що з цим робити (3%). Та, на думку учнів, ситуацію можна покращити за умов проведення психологічних тренінгів, уроків (46%) або комунікативних заходів виховного спрямування (поїздки класом та спілкування між собою (36%), а також за рахунок однакового ставлення вчителів до всіх учнів.

Підсумовуючи відповіді школярів 3-х та 7-х класів щодо шкільного насильства, можна зробити висновок, що буллінг, тобто тривале фізичне чи психічне насильство з боку індивіда або групи щодо індивіда, який не

здатний захистити себе в певній ситуації, між учнями в освітньому середовищі продовжує існувати.

Тому вважаємо, що необхідно підвищити поінформованість дітей та батьків про форми роботи шкільного психолога та соціального педагога, їхні професійні можливості, а також про їхню спроможність надати допомогу дитині. Також звернути особливу увагу на приміщення та територію школи, де трапляються випадки насильства, де діти почувають себе некомфортно. Доречно було б проводити періодичне анонімне опитування дітей щодо шкільного буллінгу. Обов'язково взяти до уваги пропозиції школярів щодо змін, необхідних для покращення стосунків між учнями в класі та школі, розглянути на батьківських зборах проблему буллінгу та залучити батьківську громаду до профілактичної роботи з питань буллінгу в освітньому середовищі. Класним керівникам необхідно передбачити планами роботи проведення тематичних виховних годин, бесід, диспутів, тренінгів з формування толерантних відносин між учнями.

Відповідно до Закону України "Про охорону дитинства" та Конвенції ООН про права дитини кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканість, захист гідності та найкраще забезпечення її інтересів.

Проблема соціально-правового захисту дітей є актуальною для України особливо сьогодні, коли існує складна ситуація на Сході України, політична, економічна та соціальна нестабільність [2].

Держава здійснює захист дитини від усіх форм насильства, образ, недбалого й жорстокого поводження з нею, залучення до найгірших форм дитячої праці, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють, в першу чергу, на законодавчому рівні [2].

У контексті нових реалій життя, що постали перед країною, педагогічним працівникам необхідно переглянути практику виховної роботи та захисту дітей в навчальному закладі [2].

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344) серед основних завдань є побудова ефективного системи національного виховання на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей; забезпечення фізичного, морально-духовного, культурного розвитку дитини; формування соціально зрілої творчої особистості, громадянина України і світу; підготовка молоді до свідомого вибору сфери життєдіяльності та підвищення відповідальності сім'ї за освіту і виховання дітей [6].

Ключовим нормативним документом у сфері освітньої політики щодо виховання є наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011 № 1243, яким затверджено "Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України". У цьому документі наголошена мета виховання – формування морально-духовної життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал. Сучасний зміст виховання дітей та учнівської молоді в Україні – це науково обґрунтована система загальнокультурних і громадянських цінностей та відповідна сукупність соціально значущих якостей особистості, що характеризують її ставлення до суспільства і держави, інших людей, праці, природи, мистецтва, самої себе [4].

У методичних рекомендаціях з питань організації виховної роботи в навчальних закладах у 2014/2015 навчальному році (лист Міністерства освіти і науки України від 25.07.14 № №1/9-376) зазначено, що виховання емоційної культури та конструктивної поведінки особистості є одним із ключових пунктів виховного процесу сучасної школи. Його актуальність обумовлена підвищенням рівнем тривожності школярів. Проявляється це в стресі, тривозі, агресії, особистісних розладах. Існує необхідність учити дітей толерантному ставленню одне до одного, проводити роботу з розвитку комунікативних навичок спілкування. Слід викликати в учнів, особливо на рівні початкової школи, довіру до того, що покликання педагогів – перетворити школу на безпечне для дітей середовище, а їхні батьки чи опікуни зроблять усе можливе, щоб вони почувалися в безпеці [2].

Згідно з наказом Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 19.08.2014 № 564/863/945/577 "Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення" заклади освіти повинні терміново реагувати на випадки жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення, вживати необхідних заходів щодо виявлення і припинення фактів жорстокого поводження. Терміново (протягом однієї доби) передати повідомлення в письмовій формі до служби в справах дітей, органів внутрішніх справ про випадок жорстокого поводження з дитиною чи загрози його вчинення [5].

У методичних рекомендаціях щодо взаємодії педагогічних працівників у навчальних закладах та взаємодії з іншими органами і службами щодо захисту прав дітей (лист Міністерства освіти і науки України від 28.10.14 №1/9-557) зазначено алгоритм дій педагогічних працівників та взаємодії навчального закладу з іншими органами і службами щодо захисту прав дітей у випадку факту насильства або жорстокого поводження з дитиною (загрози вчинення) [3].

Неможливо, мабуть, домогтися того, щоб ніхто з дітей протягом шкільного навчання не відчув на собі утисків з боку однолітків. Однак, як показує практика, можна істотно знизити прояв агресивності в школі.

На сучасному етапі, на наш погляд, йдеться лише про мінімізацію негативних наслідків цього явища. Остаточне подолання проблеми буллінгу може бути досягнуте завдяки розробці та впровадженню в теорію та практику освітньо-виховних закладів більш результативних програм з профілактики буллінгу, адже подолати проблему значно важче, ніж її попередити.

Висновки. Результати теоретичного аналізу та практичні дослідження буллінгу свідчать про недостатню поінформованість педагогів про причини та форми його в шкільному середовищі. Звертає увагу факт дистанціювання школи і педагогів від проблеми буллінгу. Досить часто вчителі не уявляють масштабів поширення насилля і не знають, як боротися з цією проблемою.

Тому, під час проходження КПК педагогічних працівників необхідно забезпечити готовність фахівців системи освіти до розв'язання проблем

шкільного буллінгу, розуміння необхідності володіння базовими теоретичними знаннями з означеної проблеми, формування умінь та навичок, що мають професійну спрямованість з організації виховної роботи в умовах виникнення буллінгу в шкільних колективах.

Існує гостра потреба психологічної та педагогічної теорії й практики, подальшому вивченні його форм та причин, психологічних характеристик учасників, форм та методів розв'язання проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1.Баева И. А. Психологическая безопасность в образовании / И. А. Баева. – СПб., 2002. – 271 с.

2.Методичні рекомендації з питань організації виховної роботи у навчальних закладах у 2014/2015 навчальному році [Електронний ресурс] : Лист Міністерства освіти і науки України №1/9-376 від 25.07.2014р. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>

3.Методичні рекомендації щодо взаємодії педагогічних працівників у навчальних закладах та взаємодії з іншими органами і службами щодо захисту прав дітей: [Електронний ресурс]: Лист Міністерства освіти і науки України від 28.10.14 №1/9-557. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>

4.Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України: [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1243 від 31.10.2011р. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>

5.Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення: [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 19.08.2014 № 564/863/945/577.— Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>

6.Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: [Електронний ресурс]: Указ Президента України №344/2013 від 25 червня 2013 року – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>

УДК 378.147:33

Ю. А. Білова,
аспірант
(Бердянський державний педагогічний
університет)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Постановка проблеми. Набуття Україною конкурентоспроможності в сучасному світі нерозривно пов'язане із модернізацією її економіки. Як засвідчує міжнародний досвід, важливою складовою мобілізації інституційних чинників зміцнення конкурентоспроможності національної